

Rákóczi szökése a bécsújhelyi börtönből

1701 április 18-án nagysárosi várkastélyában császári parancsra letartóztatták *II. Rákóczi Ferencet*. A Salm-ezred katonái kiterjedt biztonsági intézkedések közepette Bécsújhelyre vitték, ahol május 29-én a várnak ugyanabba a szobájába zárták, ahonnan anyai nagyapja, *Zrinyi Péter* 1671-ben a vérpadra lépett.

Ezt a sorsot szánták a fiatal, 25 éves hercegnek is. Felségsértéssel és hazaárulással vádolták, azzal, hogy idegen hatalommal együttműködve fegyveres fölkelést tervezett a császár ellen. A vád tanúja az a *Longueval* nevű francia származású császári tiszt volt, aki Rákóczi bizalmába férkőzött, s akire a francia királyhoz intézett levelének kézbesítését bízta. Longueval a császári udvarba vitte a levelet, hozzátéve, hogy Magyarországon összeesküvés van születőben, amelynek feje Rákóczi. A későbbi fejedelem hiába tagadott, hiába tiltakozott ellene, hogy idegen törvények alapján idegen bíróság elé állítsák.

Az első hetekben embertelen körülmények között tartották, roppant szigorú felügyelet alatt. A vár kapitánya, *Lehmann Gottfried*, személyesen ellenőrizte minden percét, s étkezéseinek is jelen volt, nehogy becsempészett levélben vagy szóban bárkivel is érintkezzék. Szigora csak akkor enyhült meg, amikor az angol és a porosz király bécsi követeknek leveleiből — amelyeket Rákócziné küldött meg férjének — meglepődve látta, hogy az említett uralkodók együttérzésükről biztosítják az asszonyt és közbelépésüket ígérik ártatlanul fogva tartott férje kiszabadítására. A Hessen-Rhein-felsi hercegi családból származó Rákócziné ugyanis, felhasználva a rokonság és a családi ismeretség szálait, ura elfogatásának hírére az európai uralkodók segítségét kérte, s azok írásban utasították követeiket, hogy emeljék szót a bécsi udvarnál. Lehmann porosz volt, s nagy hatással volt rá, hogy királya személyes közbelépését ígéri az őrizetére bízott fogoly ügyében. Ettől kezdve megenyhült Rákóczi iránt, beszélgetett a fejedelemmel, akinek sikerült őt meggyőznie ártatlanságáról, és sorsa együttérzést kellett benne. Annyira, hogy — amint Rákóczi később Vallomásaiban följegyezte — „nem egy ízben kifejezést adott részvételenek és azon meggyőződésének, hogy a szabadulás órája hamarosan ütni fog”.

Rákóczi világos, ablakos szobába került, olvasnivalót, tintát, papírost és rajzeszközöket kapott, rendszeres munkával lefoglalhatta magát; arra azonban, hogy perében fölmentse, egyre kevesebb valószínűség mutatkozott. A külföldi hatalmak követei is megelégedtek az egyszeri látszat-közbelépéssel. Ilyen körülmények között Rákócziban mind erősebbé vált a meggyőződés, hogy életét csak szökéssel mentheti meg.

Szándéka váratlan segítséget kapott az európai diplomáciai helyzet alakulásától. Már készülődött a nemsokára kis is robbanó nagy európai háború, melyben a Habsburgoknak a francia királlyal kellett a spanyol trónért és az egész spanyol örökségért megküzdeniök. Mindkét fél lázas diplomáciai tevékenységbe kezdett, hogy a szomszédos és a távolabbi államok között szövetségeket szerezzen magának, s éppen nem volt közömbös, hogy az angol és a porosz király melyik táborhoz csatlakozik. Rákóczi ügye kezdett kényelmetlenné válni: ha elítélik és kivégzik, ezzel esetleg eltaszítják a szövetségtől a felesége révén rokon házakat. Szabadon engedni nem kevésbé lett volna kínos, mert ez a császári udvar vereségének nyílt beismerését jelentette volna. Mindezt végiggondolva, a jezsuita *Wolf* páterben, aki a császár egyik legbizalmasabb embereként a nagypolitika titkos irányítását is a kezében tartotta, az a megfontolás született: egyetlen megoldás, ha Rákóczit szökni engedik. A Bécsben tartózkodó Rákóczinének ezügyben személyesen adott biztatást, ugyanakkor a bécsújhelyi jezsuiták révén a buzgó Lehmann kapitánnyal azt sejtették, hogy az udvar is meggyőződött Rákóczi ártatlanságáról.

Rákócziné, aki egy idő óta a bécsújhelyi jezsuita rendház főnökén keresztül levelezett férjével, aprólékos gondnal készítette elő a szökést. Tervének megnyerte Lehmann kapitány öccsét, aki zászlósi rangban egy dragonyos ezredben szolgált, s az ő segítségével október 31-én személyesen is találkozhatott férjével, amikor is apróra megbeszélték a teendőket.

A szökés körülményei kalandregénybe illők, sikere nem kis részben Rákóczi bátorságán és lélekjelenlétén múlott. Kezdetben arra gondoltak, hogy a fejedelem a várárokra néző ablakon át szökjék, kötélben leereszkedve a többemeletnyi mélységbe, Rákóczi azonban eltérve, de vakmerőbb utat választott: azt, hogy álruhában az őrség előtt kisétál.

Vállalkozása nem jól indult. November 8-án délután Rákóczi megbízta pródját, hogy a vár oldalkapuján surranjon ki és várjon rá a városfalakon kívül, a patak gázlójánál. Az apród azonban hamarosan visszatért, mert a kapu zárva volt. Akkor menjen a főkapun, rendelkezett Rákóczi, s az őrségnek mondja azt, hogy az ura beteg, a jezsuita gyónatóért megy. „Hozzátettem — olvassuk Rákóczi Vallomásaiban —, hogy ha ki tud menni a város kapuján, mondja az őrtálló katonáknak, hogy ő Castelli-ezredbeli tiszt, hogy dragonyosa részegen elmaradt a korcsmában; ha jönne, mondják meg neki, ő már előrement.” Ezután átsurran a kapitány szobájába, ahol átöltözködött dragonyosi ruhába.

De folytassuk tovább Rákóczi szavaival, aki Vallomásaiban így írta le, ami ezután történt.

„Csak Lehmann kapitány, öccse, meg én voltunk a szobában, amikor váratlanul a várőrség zászlótartója állított be, oly hirtelenséggel, hogy alig értem rá Lehmann öccsével a spanyolfal mögé húzódni. A zászlótartó nyers és előrehaladott korú ember volt; a közlegénységből serény magatartásánál fogva léptették elő tisztí rangra. Nem sejtett jöttétől Lehmann megrettenve, elkezdett hebegni és fulladozni, teljesen elvesztette az esztét. Aztán az asztalhoz futott, és oktalan cselekedettel eloltotta a gyertyát, ezzel és zavarával csak növelve velem elrejtőzött öccsének, egy alig 18 éves gyerekeknek a félelmét; már ez is nagyokat kezdett sóhajtozni, és zavart suttogással kérdezte tőlem, mit tegyen. Majdnem negyedóráig tartott ez, mígnem a kapitány is visszanyervén lélekjelenlétét, megkérdezte a zászlótartót, nem akarja-e vele együtt meglátogatni a többi foglyot. A kérdésre feletet sem várva kimentek mind a ketten.

En sem tartottam tanácsosnak a további fejleményeket megvárni. Megparancsoltam az ifjú Lehmannnak, hogy menjen előre, magam pedig egy zsákot, melybe a katonaköpenyeket szották tenni, vállamra vetve, nehézkese léptekkel követtem őt. Végig kellett menni a folyosón, amely a belső vár körül húzódik és ezen vigyáztak a velem együtt raboskodó nemesek örei, akik egymásról gyújtották meg fáklyáikat és szemközt jöttek velem. En azonban befekettívén szemöldökömet és bajuszomat, bátor és komor ábrázattal nézve rájuk, lépkedtem előre; így hét őrségen áthaladva, kijutottam a várból, az előttem menő fiúval együtt.

Kiérve gyorsítottam a lépteimet, és hamarosan eljutottunk az özvegy házához, ahol Lehmann a lovat hagyta. A zsákot felkötve a nyeregbe, lóra szálltam, Lehmann pedig megállapodás szerint visszamaradt, hogy a városon kívül rá váró parasztszekerre ülve feleségemnek hírül vigye szerencsés kiszabadulását, majd pedig sietősen Brandenburgba menjen, saját érdekében. En tehát lóra ültem, és azt hittem, tudom az utat a kapuhoz ebben az ismeretlen városban, de nem tudtam. Utcáról-utcára bolyongtam, eltévedtem a szűk utcákon, míg egyszercsak azt vettem észre, hogy a vár felé haladok. A szembejövőket nem mertem megkérdezni, nehogy gyanút keltsék, ezért a rézeget színletem és a lovon majd jobbra, majd balra dülöngélve népies nótákat énekeltem, a részeg ember rekedt hangján. Ekkor váratlanul a fiatal Lehmannal találkoztam, aki visszament oktalanul a várba, hogy bátyjával tudassa szerencsés távozásomat; ő, amint arra haladtam, füttyentéssel figyelmeztetett és karja felemelésével mutatta a kapuhoz vivó utat. A gyertyák már város szerte kigyulladtak, és én éppen abban a szempillantásban értem a kapuhoz, amikor a rendes szokás szerint az örök fegyverbe álltak és egyik ór a sorompót levonta, hogy lakattal lezárja. Elrémültem, amikor az egyik ór megszólított, kérdezvén, hogy vajjon a Castelli dragonyosok közül való vagyok-e, mert kérte őket a kapitány, mondanák meg az utána érkező dragonyosnak, hogy ő már elment. Amikor erre ruhám megmutatásával és mámoros hangon válaszoltam, felemelte a sorompót és az átjárást szabaddá tette. Így a tör elszakadt, megszabadultam. Hamarosan ráletem a gázlónál várakozó apródomra.”

Vaksötét éjszakában, hamarosan zuhogó esőben, a Fertő mocsarai közt haladtak északkelet felé, a Csallóközön, a Szepességen keresztül Lengyelországba, Krakkóba,

majd onnan tovább Varsóba. November 24-én, Varsóban, Rákóczi találkozott *Bercsényi Miklóssal*.

A fejedelem szökése még aznap este kitudódott. Lehmann kapitány maga is futni akart, de elfogták. Haditörvényszék elé állították, s a szökésért minden felelősséget rá hárítva, kegyetlen halállal lakolt. Testét felnégyelték és elrettentő példaként a városkapukra szögezték; Rákóczi fejére vérdíjat tűztek, mindez azonban már csak a látszat megmentését szolgálta. Évek múlva az egyik portyázó kuruc csapat Magyarországra hozta Lehmann testének egy darabját, s Kőszegen illően eltemette. Sírja ma is látható a temetőben. Rákóczi pedig felkutatta a kapitány Brandenburgban élő édesanyját és gazdagon megjutalmazta.

Benda Kálmán

A mohácsi csatater további kutatásainak lehetőségéről

*Elte kies tavaszán kora sirt hány ifjú találá,
Kit nemrég az öröm lágy öle ringata még ...*

Kisfaludy Károly Mohács

1. A mohácsi csata 450. évfordulója jelentős szellemi energiát szabadított fel a honismereti mozgalomban. Tapasztaltam, hogy nemcsak Mohács város apraja-nagyja, de országszerte, sőt határainkon túl is számos szakkör, klub, iskola vagy éppen alkalmoszerűen összegyűlt hallgatóság igényelte a szakemberek előadását, az új kutatási eredmények megismerését. A hullámok még mindig gyűrűznek: a szakfolyóiratok, népszerűsítő kiadványok és más fórumok egyaránt napirenden tartják a kérdést, sőt időszakonként a tömegkommunikáció csatornáin is adnak tájékoztatást, kérdépet a mohácsi kutatásokról. Ezek között a *legkézenfekvőbb eredményt* a régészek mutatták fel: öt tömegsírban mintegy ezer csontvázat találtak. Nem is volt vitás, hogy a létesítendő Emlékpark a tömegsírok köré épüljön: a nemzeti kegyelet lerovásának ennél alkalmasabb módja aligha lett volna.

Egészen más kérdés, hogy *mennyivel vitte vagy viheti előrébb a csata történeti kutatását a régészeti módszer alkalmazása és annak leglátványosabb eredménye*: a tömegsírok feltárása? Ezt illetően nemhogy a szintetizáló tanulmányok szerzői, de még a régészek *sem jutottak egységes vagy végleges álláspontra*. Talán ez a helyzet járult hozzá ahhoz, hogy az évforduló kapcsán rendezett vitákon, a megjelent írásokban és más alkalmakkor a régészet eredményei nem a súlyukhoz mérten szerepeltek. Ellentmondások, olykor a szakmai szempontokat kellőképpen fel nem mérő cikkek, híradások is bonyolították a helyzetet. Nem járult hozzá a megoldáshoz, hogy a *csatateret ásató régészek közül* csaknem kizárólag *Papp László munkásságát és eredményeinek vélt feltételezéseit* hangoztatták. Elgondolásainak kritikus pontjai úgyszólván feledésbe merültek és figyelmen kívül maradtak a nála korábban ásatók vagy a vele vitatkozók nézetei.¹ Ily módon eltűzött hangsúlyt kapott a tömegsírok feltárása, mint régészeti bizonyító módszer és mint további lehetőség. Pedig, véleményem szerint², újabb tömegsírok felkutatása és feltárása *nem visz közelebb a csata megismeréséhez* és egy ilyen munka *messze meghaladja a mai magyar régészet teherbírását!* De ha nem a tömegsírokat keressük, akkor milyen objektumok feltárásával lendítheti tovább a régészet a (had)történeti kutatást? A válasz megalapozásához vizsgáljuk meg a két tudományág kapcsolatát.

2. A mohácsi csatára vonatkozó írott, hiteles forrásaink száma szokatlanul magas. Fennmaradt a csatát túlélő kancellár, *Brodarics István* rendkívül lelkiismeretes, átlagon felül pontos és szép leírása.³ Igen értékes adatokat gyűjtött össze az egy nemzedékkel később élt *Istvánffy Miklós* is, aki feldolgozta szemtanúk élményeit is.⁴ Az ellenfelet öt szemtanú és egy, a nagyapjától hallott emlékeket rögzítő török elbeszélő

¹ Ilyen szemlélet jellemzi a napilapok mohácsi tudósításait, de némely szakmai írást is. Annak idején *Papp László* is szükséztlenül értékelte a korábbi ásatásokat, a vitáikkra nem reagált.

² *Marosi Endre*: A mohácsi csatater helymeghatározásához. *Hadtörténelmi Közlemények* (továbbiakban: HK). 1974. 4. sz. 649–650. old.

³ Legpontosabb magyar fordítása: *Szentpétery Imre*: *Brodarics története a mohácsi vészről*. Bp. Lampel Róbert. é. n. (Hasonmás: Zrínyi Katonai Kiadó, 1976.) 68 old.

⁴ Magyar kiadása: *Istvánffy Miklós*: *A magyarok történetéből. Juhász László ford.* Magyar Helikon, Bp. 1962. 105. és köv. old.